

NOVES DADES DE L'ACTIVITAT DELS JUEUS DE VIC AL CABRERÈS (1345-1348)

IRENE LLOP I JORDANA
Universitat de Vic

New data about the activity of the Jewish community from Vic in Cabrerès (1345-1348)

L'estudi del Registre de la Cúria del Cabrerès aporta noves dades per conèixer l'activitat de la comunitat jueva de Vic en aquesta zona a l'època de la Pesta Negra, complementant les dades de l'últim llibre de la sèrie de *Libri iudeorum* conservats a l'Arxiu Episcopal de Vic.

Paraules clau: comunitat jueva, pesta negra, Vic, segle XIV, crèdit.

The study of the Registry of the Curia of Cabrerès provides new information for discovering the activity of Jews from Vic in this area in the time of the Great Plague, complementing the data from the latest book in the series of Libri iudeorum conserved in the Episcopal Archive of Vic.

Keywords: Jewish community, Great Plague, Vic, 14th century, credit.

Introducció

Des del segle XIII, una comunitat jueva començà a actuar a Vic fins que s'hi instal·là a mitja centúria, en un moment de creixement de la vila. La seva presència a la ciutat va durar fins a final del segle XIV. Coneixem la seva presència i activitat a partir, sobretot, de la documentació notarial.

El Registre de la Cúria del Cabrerès ens aporta noves dades sobre l'activitat d'alguns membres de la comunitat jueva de Vic a la zona del Cabrerès en el moment previ a l'esclat de la Pesta Negra.

Si la primera meitat del segle XIV corresponia a una etapa de creixement, la situació es va capgirar a la segona meitat de segle. Ja el 1333 va ser anomenat el mal any primer pels seus coetanis, i l'arribada de la pesta negra l'any 1348 va suposar un punt d'inflexió. La pesta, que arribà a Osona pel juliol de 1348, es va estendre de la ciutat de Vic al camp ràpidament.¹

1. BAUTIER, Robert-Henri. «Un nouvel ensemble documentaire pour l'histoire des pestes du XIVe siècle: l'exemple de la ville de Vic en Catalogne». *Ausa* [Vic], Vol. XIV, núm. 124 (1990), p. 31-52. En realitat, es tracta d'una pesta de llarga durada, ja que els seus efectes es van fer sentir fins al 1350, amb rebrotos al llarg de tot el segle.

La població de la plana de Vic es va reduir en dues terceres parts, però les conseqüències de la pesta no van ser només demogràfiques: van suposar un daltabaix econòmic i social. Al costat de l'abandonament de les terres, es van produir saquejos, ocupacions il·legals i facilitats per ocupar i treballar aquestes terres.² Per si els osonencs no en tenien prou, les guerres privades entre llinatges i faccions van donar molts exemples de violència antisenyorial. En plena epidèmia, els habitants d'Osona van patir els efectes de diverses guerres privades entre llinatges i faccions.³

El col·lapse que va seguir a la pesta negra va donar lloc a una conjuntura marcada per la simultaneïtat de la pesta, la fam, la guerra i la violència.⁴

Es tracta, doncs, d'informació que ens pot ajudar a conèixer un moment clau per a la història d'Osona i de l'aljama jueva vigatana.

La comunitat jueva de Vic segons el darrer *Liber Judeorum*

Els estudis sobre la comunitat jueva de Vic han partit, majoritàriament, de la sèrie dels *Liber Judeorum* que es conserva a l'Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic. Aquesta sèrie, que és important tant pel seu volum —26 unitats documentals— com per la seva continuïtat —de 1264 a 1354—, recull els instruments en els quals la part atorgant o la part receptora pertanyen a la comunitat jueva.

El darrer *Liber* de la sèrie abasta del 30 de gener de 1341 fins a l'abril de 1354. Consta de 174 folis, amb dos lligalls al principi del llibre. Les cobertes són de pergamí i es conserva la part anterior, on es pot llegir *Liber Judeorum 1341 à 1345*. La lletra és de tipus notarial, amb moltes abreviatures i etceteracions. En total conté 417 instruments, la majoria dels quals porten la data i estan ordenats seguint un ordre cronològic; fins al 1348 trobem documentació de manera continuada, però a partir d'aquest any hi ha buits. La documentació del manual corresponent a l'any 1348 té un buit entre el 28 de maig i el 26 de setembre.

Aquest volum ens permet aproximar-nos a la població jueva de Vic abans, durant i després de l'epidèmia.⁵

2. LÓPEZ DE MENESES, Amanda. «Datos acerca de la Peste Negra en Vic», *Ausa* [Vic], vol. VI (1968-1971), p. 280-285, p. 201, 281-282.

3. Un exemple de la violència antisenyorial va ser l'assalt i el saqueig de la pabordia de Palau a Vic, que era la casa del monestir de Ripoll, l'any 1353, per part d'alguns súbdits del monestir exiliats a Vic. PLADEVALL, Antoni. «La pabordia de Palau. Una dignitat i administració del monestir de Ripoll». *Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès. Annals 1993-1994*, (1995), p. 33-88. No hauríem de considerar aquest assalt com una conseqüència d'un suposat pogrom, ja que ni hi van intervenir els jueus ni es tracta d'un pogrom. LÓPEZ DE MENESES, Amanda. «Una conseqüència de la pesta negra en Catalunya: el pogrom de 1348». *Sefarad*, IX (1959), p. 92-131, considera, erròniament, que és una «*secuela de la peste negra*» a les p. 130-131.

4. PUIGFERRAT, Carles. *Sant Julià de Vilatorrada després de la Pesta Negra de 1348. Mortaldats, fams i altres tribulacions d'una parròquia osonenca*. Vic: Patronat d'Estudis Osonencs, 2004. Premi Plana de Vic 2001. L'autor dedica el quart capítol a descriure els desastres que es van donar a la plana de Vic durant aquest període.

5. Les dades del darrer *Liber Judeorum* ens van permetre elaborar un índex onomàstic dels jueus esmentats al manual. LLOP, Irene. «L'economia dels jueus de Vic al segle XIV a través del préstec. El *Liber Judeorum 1341-1354*». Tesi de llicenciatura. A aquestes dades hi hem d'afegir les de l'inventari dels béns

HOMES: Aaron Sallem, Astruc Jucef (casat amb Tolrana), Astruc Mercadell (de Torroella de Montgrí), Astruc Proençal (de Bagà), Astruc Vidal (casat amb Dolça), Astruc Vidal Maimó (fill de Vidal Maimó), Baró Astruc (casat amb Regina), Baró Proençal (mestre físic, de Bagà), Benvenist Rossell (de Barcelona), Bonastruc de Blanes, Bonjueu de Blanes (gendre de Maimó Bonjuà), David Mossé (de Lleida, casat amb Mirona), David Salomó, Jucef Lobell (casat amb Preciosa), Jucef Vidal (fill de Vidal Jucef), Maimó Bonjuà (mestre físic), Proençal Baró (físic de Berga), Rovèn Mercadell (de Torroella de Montgrí), Salomó Taroç (de Girona), Salomó Vidal (fill de Vidal Jucef), Vidal (fill de Salomó Vidal). 1340: Jacob Cohen, Jucef Astruc, Jucef de Mallorca, Jucef Xaham, Mayliu, Vidal Maimó, Xaham / Vidal Bonjua, rabí, i Astruc Cresques.

DONES: Dolça (vídua de Vidal Jucef- Usia al document de 1340), Dolça (dona d'Astruc Vidal), Dolça (casada amb Astruc Mercadell), Dolça (dona de Jucef Vidal), Dolça (vídua de Vidal Jucef), Goig (dona de Salomó Vidal), Goig (dona de Vidal, fill de Salomó Vidal), Preciosa (dona d'Astruc Vidal Maimó), Preciosa (dona de Jucef Lobell), Preciosa (dona de Rovèn Mercadell), Preciosa (dona de Proençal Baró), Regina (dona de Benvenist Rossell), Regina (dona de Baró Astruc). 1340: Ester (dona de Benvenist Rosell), Maimona (filla de Vidal Jucef).

Quadre I. Llistat dels jueus i jueves documentats com a part de la comunitat jueva de Vic entre 1340 i 1348.⁶

En realitat, aquests 29 homes i 15 dones que conformen la llista no suposen la relació de *tots* els jueus que vivien a Vic en aquells anys, però són els que documentem amb seguretat i, a més, tenen una presència constant a la documentació notarial vigatana. Alguns d'aquests jueus i jueves residien puntualment en altres poblacions amb comunitats jueves amb les quals tenien alguna relació econòmica i/o de parentiu (Torroella de Montgrí, Moià, Manresa i Girona).

Els jueus més importants de l'aljama eren els fills de Vidal Jucef i Dolça, sobretot els germans Jucef i Salomó Vidal. Jucef, a qui documentem per primera vegada l'any 1303, es va casar amb Regina —amb qui tingué com a mínim tres

mobles del Besora amb motiu de la mort de Jaume de Besora, datada el 7 febrer 1340, que inclou alguns jueus que no apareixen als *Liber*. ESPADALER, Ramon. *El castell de Montesquiu a la darrereria de l'Edat Mitjana*. Barcelona: Diputació de Barcelona i l'Avenç, 1993, p. 168-172 (Col·lecció d'Història Local, 1).

6. Entre 1348 i 1354, documentem 20 homes i 9 dones al mateix manual. Durant aquests anys van morir alguns dels principals jueus de la comunitat: David Mossé (entre març i setembre de 1348), Maimó Bonjuà (1348), Salomó Vidal (1349), Astruc Mercadell (1348-1350), Jucef Vidal (1350) i Astruc Proençal (1351).

filles: Dolça, Regina i Ester— i, després de la mort de la seva dona, es casà amb Dolça, vídua de Bonastruc Bonet de la Bisbal —amb qui tingué almenys dues filles: Mira i Astruga— i va morir l'any 1350. Salomó Vidal, que apareix a la documentació l'any 1305, es casà amb Goig —van tenir Astruga, Dolça, Preciosa, Vidal i Regina, i els fills conversos Bernat Tresbéns/Pere Andreu, Francesc Vidal i Francesca— i va morir l'any 1349.

El darrer manual ens permet conèixer els matrimonis de les filles de Salomó Vidal: Regina amb Benvenist Rossell, de Barcelona (1342);⁷ Preciosa amb Rovèn Mercadell, de Torroella de Montgrí (1342),⁸ i Dolça amb Astruc Mercadell (1343);⁹ la filla de Jucef Vidal, Mirona, amb David Mossé, de Lleida (1347);¹⁰ la filla de Maimó Bonjuà, Dolça, amb Salomó Taróç, de Girona (1341).¹¹ Benvenist Rossell mereix un esment especial: aquest jueu barceloní, fill d'Issac Astruc Rossell, es casà amb Regina, filla de Salomó Vidal, quan tenia entre 14 i 24 anys; després de la mort de la seva dona (l'any 1342), es va casar amb la cosina de la seva primera dona, Ester, filla de Jucef Vidal i vídua del seu cosí Vidal Proença, l'any 1350, i, per tant, va ser gendre dels dos jueus més importants de l'aljama vigatana.¹²

Els documents anteriors a l'arribada de la pesta posen de manifest que la comunitat jueva continuava amb la seva tasca de prestadora. Els préstecs estaven en mans d'algunes famílies de Vic, amb prestadors puntuals de Vic o altres comunitats; els prestadors habituals actuaren durant molts anys i eren els que movien més diners, mentre que els eventuals prestaven poques vegades i poca quantitat. Entre les famílies prestadores habituals trobem les de Salomó Vidal (Salomó Vidal, Astruc Mercadell, Benvenist Rossell), Jucef Vidal (Jucef Vidal, la seva dona Dolça i David Mossé) i Astruc Vidal; Maimó Bonjuà (Maimó Bonjuà, Salomó Taróç); i Proença Baró (Baró Proença, Proença Baró).

Els deutors procedien de totes les classes socials, i no expliquen per què necessiten els diners:

Pagesos: 199 préstecs, 27.937 sous (140,39 sous/préstec)

Nobles: 44 préstecs, 27.786 s (631,50 s/p)

Ciudadans de Vic: 14 préstecs, 2.316 s (165,43 s/p)

Artesans de Vic: 10 préstecs, 964 s (96,40 s/p)

Dones: 7 préstecs, 915 préstecs (130,71 s/p)

Entre jueus: 4 préstecs, 1.886 s (471,50 s/p)

Eclesiàstics: 8 préstecs, 988 s (123,50 s/p)

Funcionaris de Vic: 2 préstecs, 458 s (229 s/p)

7. ABEV, ACF-4606, f. 27r-30v.

8. ABEV, ACF-4606, f. 34v.

9. ABEV, ACF-4606, f. 46v-47r.

10. ABEV, ACF-4606, f. 130v-131r.

11. ABEV, ACF-4606, solt al principi.

12. ABEV, ACF-4606, f. 169r-v.

Els préstecs d'aquesta etapa tenen les mateixes característiques que els préstecs del segle XIII: es tracta de deutes lligats al cicle agrari, ja que es demanen en període de sembra de cereals d'hivern o primavera i el venciment del préstec coincideix amb l'acabament del batre —fi de juliol o agost—, la verema i el retorn del ramat a la fi de setembre, la majoria es tornen íntegres i són de curt termini. A vegades els deutors donen alguns béns com a garantia,¹³ i en 73 dels 285 documents trobem fiadors, de la mateixa classe social que el deutor, en més de la meitat dels casos són veïns i en 7 casos són familiars, sense que hi hagi relació entre la quantitat demanada i el nombre de fiadors.

Sous	Nombre préstecs
– de 20	13
entre 20 i 40	39
entre 41 i 80	47
entre 81 i 100	17
entre 101 i 200	85
entre 201 i 300	39
entre 301 i 400	15
entre 401 i 500	9
entre 501 i 1.000	10
+ 1.000	11

La principal diferència respecte a etapes anteriors és que ara no hi ha préstec en espècie i que l'interès ha baixat espectacularment: les poques vegades que s'explicita el lucre, aquest es troba entre el 6,15 i el 10% anual.

La presència de préstecs al Cabrerès és molt minsa, ja que només suposen l'1,5% del total de préstecs del darrer manual:

- Santa Maria de Corcó, 2 préstecs: Bernat de Puigdeniu i la seva dona Maria, i el seu gendre Guerau, deuen 83 sbt a Jucef Vidal (1348, ACF-4606, f. 121r); Arnau ça Bertrana, hereu del mas ça Bertrana, deu 62 sbt a Jucef Vidal (1348, ACF-4606, f. 146v).
- Sant Bartomeu Sesgorgues, 2 préstecs: Guillem de Bruguera i la seva dona, Maria, deuen 140 sbt a Salomó Vidal (1344, ACF-4606, f. 54v); (...) deu cent (...) sous a Salomó Vidal (1347, ACF-4606, f. 129v).
- Sant Llorenç Dosmunts, 4 préstecs: Pere ça Vila deu 28 sbt a Astruc Vidal (1341, ACF-4606, f. 144v); Pere ça Vila deu 46 sbt a Astruc Vidal (1341, ACF-4606, f. 16v); Pere de Vila deu 80 sbt a Astruc Vidal (1343, ACF-4606,

13. Garanties sobre béns del deutor entre 1341-1348: 6 objectes, 3 bestiar, 3 productes de la terra, 4 cases i 5 drets sobre deutes; estableixen fiadors.

f. 48v); Bernat Boixó, cullerer de Vic, i el seu germà Arnau, de Sant Llorenç Dosmunts, deuen 120 sbt a Jucef Vidal (1348, ACF-4606, f. 142v).

«Registre del Cabrerès y altres termes dels Senyors de Cabrera» (1345-1348)

El Cabrerès es troba al camí ral que va de Vic a Olot. Aquesta via forma part de la *strata francisca*, o camí de França, una ruta molt important a l'edat mitjana que té el seu origen en la xarxa viària romana. Vic és una cruïlla de grans rutes històriques i està ben comunicada amb els pobles veïns a través d'una xarxa de camins locals. Les grans vies de comunicació seguien el curs dels rius Congost (al sud, que uneix la comarca amb el Vallès i Barcelona) i Ter (al nord, cap a Ripoll i els Pirineus Orientals), per l'oest, s'arriba a Manresa i el ponent català pel grau de Collsuspina i, per l'est, tenim l'antic camí ral a Olot. Aquest camí sortia de Vic travessant el pont de Bruguer, passava per Sant Jordi Puigseslloses fins a Roda, per on travessava el Ter pel pont, arribava al pont de les Gorgues, i de Sant Martí Sescorts s'enfilava cap a l'Esquirol, i pel Cabrerès es dirigia a Olot.¹⁴

El terme jurisdiccional del castell de Cabrera o del Cabrerès comprenia els termes de Sant Julià de Cabrera, Sant Llorenç Dosmunts, Sant Bartomeu Sesgorgues (amb l'antiga parròquia de Sant Vicenç de Verders/Sarriera i alguns masos de Sant Martí Sescorts) i Santa Maria de Corcó.¹⁵ Era el nucli patrimonial del vescomtat de Cabrera.¹⁶ Actualment, al nord del santuari de la Mare de Déu de Cabrera es conserven les poques restes visibles del castell de Cabrera, que es limiten a la base d'una torre rodona i restes de murs, i més al migdia encara resta una cisterna excavada a la roca.

El fons de l'Arxiu de la Vegueria de Vic conserva 37 Registres específics de termes, on trobem el *Registre del Cabrerès y altres termes dels Senyors de Cabrera* (amb la signatura AVV, Comtatosa/12). Es tracta d'un volum de 99 folis en bon estat de conservació (300 x 180 mm), manuscrit en llatí, que comença el 15 gener de 1345 i acaba el 19 de maig de 1348. La nota a la coberta de pergamí reaprofitat que dona títol al registre és, probablement, del segle XVIII i és imprecisa, ja que només conté documentació del Cabrerès; a la coberta també hi ha l'anotació «en aquest llibre ha molt dels Cabrerès».

Al mateix fons hi ha registres del mateix terme, però tots són posteriors.¹⁷

14. El camí ral de Vic a Olot ha estat recentment recuperat. BUSQUETS, Francesc [et. al.]. *Travessant el Collsacabra: el camí ral de Vic a Olot i les Marrades del Grau: història, arqueologia, patrimoni*. Olot: Ajuntament d'Olot, DL, 2010.

15. PLADEVALL, Antoni [et. al.]. *Història de la parròquia i poble de Santa Maria de Corcó*. Santa Maria de Corcó: Santa Maria de Corcó, 2002, p. 21. Sobre el Collsacabra: SERRA, Assumpta. *La comunitat rural a la Catalunya medieval: Collsacabra (s. XIII-XVI)*. Vic: Eumo, 1990 (L'entorn, 18); PARET, Quirze. *La despoblació rural i les masies del Collsacabra*. Barcelona: Rafael Dalmau, 1985 (Publicacions de la Fundació Salvador Vives Casajuana, 90).

16. Sobre el comtat de Cabrera, PLADEVALL, Antoni. *El Comtat d'Osona a mig segle XIV: origen i extensió del Comtat d'Osona creat pel rei Pere III a favor de Bernat de Cabrera: l'1 de març de 1356*. Barcelona: Els Comtes de la Vall de Marlès, 1972.

17. Entre els Registres específics de termes: Registre de la cúria del batlle del terme de Cabrerès, 1535-1537 (AVV Comtatosa /13/1), *Liber secundus literarum fatice et negotiarum verbalium egregie domus et curie vicecomitatum Caprarie et aliquorum negotiorum baroniarum de Lucanesio mei, Petri*

El Registre aplega documentació diversa, però ens centrem en els préstecs que els jueus de Vic deixaven als habitants del Cabrerès.

Característiques del crèdit jueu al Cabrerès (1345-1348)

Els documents que analitzem tenen sempre la mateixa estructura. En els debitoris, un o diversos cristians, dels quals ens diu el nom i la població d'origen, *constitutus in iudicio* amb un jueu, de qui ens diu el nom i que és de Vic, reconeix deure una quantitat de diners (en sous barcelonesos de tern) que es compromet a tornar en el termini fixat, a canvi d'algunes garanties com obligar els seus béns (en tots els casos, sense que obliguin cap bé en particular) o establir fiadors (no sempre). El motiu del préstec sempre és *causa mutui de capitali*.

A l'època, el prestador reconeix que ha estat satisfet dels deutes, però en aquest cas no hi ha cap quantitat, ni terminis ni interès explicats.

En el cas del requeriment, el vicari de Vic i Osona, juntament amb el batlle del terme de Cabrera, requereixen al deutor d'un jueu que torni a aquest els diners prestats amb el lucre corresponent.

Els 19 documents de préstec, l'època i el requeriment es distribueixen en el temps de la següent manera:

1345: 5 documents
1346: 6 documents
1347: 8 documents
1348: 2 documents

Els creditors

Els 19 préstecs que recull el registre corresponen als principals jueus de la comunitat jueva de Vic, els mateixos que segons el darrer llibre de jueus monopolitzaven el crèdit. Es tracta de membres de la família Vidal, tres germans que incorporen els seus gendres al negoci, que sempre trobem a la documentació com a *presentis*.

Osona, apostolica regiaque autoritatibus notarii publici civis Vicensis, inceptus die trigesima mensis maii anno a nativitate domini MDLXXXX, 1590/06/-1592/02/ (AVV Comtatosa /41), Compte de la escrivania de Cabrerès que és de la senyora Marfana, viuda, 1644/09/-1649/09/ (AVV Comtatosa /51), Registre del terme de Cabrerès en poder de Joan Vila, 1667-1681 (AVV Comtatosa /13/2).

Entre els Registres comuns de diferents termes tenim referències a termes del Cabrerès: *Liber curie aliquorum negotiorum [...] in posse mei Johannis de Olivis notarii et scriptor nobili viri domini Bernardi de Capraria in Ausonia, anno domini M° CCC° L° XXXquinto et pluribus annis 1385-1394 [100] (AVV Comtatosa /1), Registre de correspondència dels diferents termes dels Cabrera 1457/10/-1460/06/ (AVV Comtatosa /39), Registre de correspondència dels termes dels Cabrera 1460/08/-1462/03/ (AVV Comtatosa /40), Llibre de cúria dels termes dels Cabrera 1585/10/-1590 (AVV Comtatosa /42), Remissions de comptes dels territoris dels Cabrera, 1602-1622 (AVV Comtatosa /49), Regestrum curie baroniarum totius comitatus Caprarie, inceptum die 6 septembris 1644-1652 (AVV Comtatosa /2/2).*

La majoria de préstecs són deguts a Salomó Vidal (10, el 52,63%), que també fa una època. Es tracta de l'únic jueu que fa deutes conjuntament amb el seu gendre, Benvenist Rosell; aquest, actua sol en una ocasió (5,26%). Un altre gendre de Salomó Vidal que documentem és Astruc Mercadell, en dos deutors (10,52%).

Jucef Vidal segueix el seu germà en nombre de préstecs deixats (4, el 21,1%).

Astruc Vidal només actua en un préstec (5,26%).

Si a la primera meitat del segle XIV els germans Jucef i Salomó Vidal eren els jueus més importants de la comunitat, després de l'epidèmia Rovèn Mercadell i Benvenist Rosell van prendre el relleu social dels seus sogres.

Els deutors

La majoria de préstecs són demanats per una sola persona (11 préstecs, 57,1%), seguits dels demanats per dues persones (7 préstecs, 36,8%), i només un cas es tracta d'un préstec demanat per quatre persones (5,2%). En cap moment se'ns indica l'ofici dels deutors, suposem que es tracta de pagesos.

Jaume de Bosc demana dos préstecs, com Bartomeu Armentera (el segon cop, amb Bernat Oller); Arnau de Serramala i la seva dona Berenguera demanen el mateix dia dos préstecs als dos germans Vidal, per quantitats diferents i que tornaran el mateix dia.

Les poblacions dels deutors són les següents:¹⁸

Santa Maria de Corcó: ¹⁸ 8 préstecs, 40%.
Sant Julià de Cabrera: 6 préstecs, 30%.
Sant Bartomeu Sesgorgues: 3 préstecs, 20%.
Sant Llorenç Dosmunts: 1 préstec, 5%.
Terme del castell de Cabrera: 1 préstec, 5%.

Quantitats

La quantitat global prestada en aquests quatre anys, sempre en sous barcelonenses de tern, és de 1.284 sous i 6 diners. Si ens fixem en el següent quadre, veurem que la majoria de préstecs són de quantitats baixes:

Entre 20-40 s: 8 préstecs, 44,5%.
Entre 41-60 s: 4 préstecs, 22,2%.

18. A la llista dels 72 masos que tributaven a mitjan segle XIV hi trobem els que apareixen al Registre: Sant Hilari, Puigdeniu, Bertrana, Puigdauret, Boix, ses Comes i Oller. Pladevall [et. al], op. cit., p. 42-43. El mateix llibre tracta els *Efectes de la crisi del sistema: baixada del rendiment de la terra, endeutaments etc.*, p. 194-201, sense que es faci esment als jueus. També apareixen a les llistes dels apèndixs de Paret, Quirze. *La despoblació rural i les masies del Collsacabra*.

Entre 61-80 s: 1 préstec, 5,5%.
Entre 81-100 s: 1 préstec, 5,5%.
Entre 101-200 s: 3 préstecs, 16,6%.
Més de 200 s: 1 préstec, 5,5%.

Interès

La majoria de documents esmenten que la quantitat prestada es tornarà sense lucre, però en tres documents trobem la fórmula que explicita que l'interès serà de 4 diners per lliura mensual, per tant, el 20% permès.

Època de sol·licitud del préstec

Els préstecs es demanen principalment els mesos de setembre, març i agost, com es pot apreciar en el següent quadre:

Mes de gener: 1 préstec, 5,2%.
Mes de març: 4 préstecs, 21,1%.
Mes de juliol: 1 préstec, 5,2%.
Mes d'agost: 4 préstecs, 21,1%.
Mes de setembre: 9 préstecs, 36%.
Mes d'octubre: 1 préstec, 5,2%.
Mes de desembre: 1 préstec, 5,2%.

Termini i pagament del deute

Les dates que es fixen per tornar el deute solen coincidir amb festes religioses importants: Pasqua, Sant Pere (pel mes de juny), Pentecostès, Sant Andreu, festa de la Circumcisió, festa de l'Aparició, Nadal, Santa Maria d'agost o Tots Sants. En alguns casos s'estableix que es torni el següent diumenge, de diumenge en un mes o el proper mes d'agost.

Només un deute es tornarà en dos terminis, la resta corresponen al pagament íntegre en un termini curt.

El temps que transcorre entre la sol·licitud del préstec i el pagament és, en gairebé la meitat dels deutes, entre 1 i 3 mesos (8 préstecs, 42,11%), seguit molt de prop per un termini d'entre 4 i 6 mesos (6 préstecs, 31,63%); tenim dos préstecs d'entre 10 i 12 mesos (10,52%), en un document el termini és menor d'un mes i en un altre, d'entre 7 i 9 mesos (5,26%).

De tots aquests documents, 12 estan cancel·lats (63,2%). Aquest fet no significa que es retornessin els deutes en el termini fixat, ja que això només es dona en 5 d'aquestes cancel·lacions.

Garanties

Els deutors es comprometen a tornar la quantitat en el termini fixat a canvi d'algunes garanties, com obligar els seus béns (en tots els casos, sense obligar cap bé en particular) o establir fiadors (no es fa sempre).

Les úniques garanties que es fixen són els fiadors, que s'estableixen en 7 préstecs (36,8% del total). El nombre de fiadors de vegades és d'un (3 casos), o 2 (també tres) o 3 (un sol cop). El que queda clar és que la majoria de vegades es tracta de fiadors de la mateixa població i, quan es tracta de fiadors establerts a Vic, són familiars dels deutors: és el cas de Bartomeu Artigues, colteller de Vic i familiar de Bernat d'Artigues, i Pere de Puigbernà, forner del forn de Montcada de Vic i familiar d'Arnau de Puigbernà. Només en un cas desconeixem la relació existent. Tot i que la quantitat deguda no és important per establir el nombre de fiadors, sí que trobem que els préstecs de quantitats més elevades estableixen fiadors.

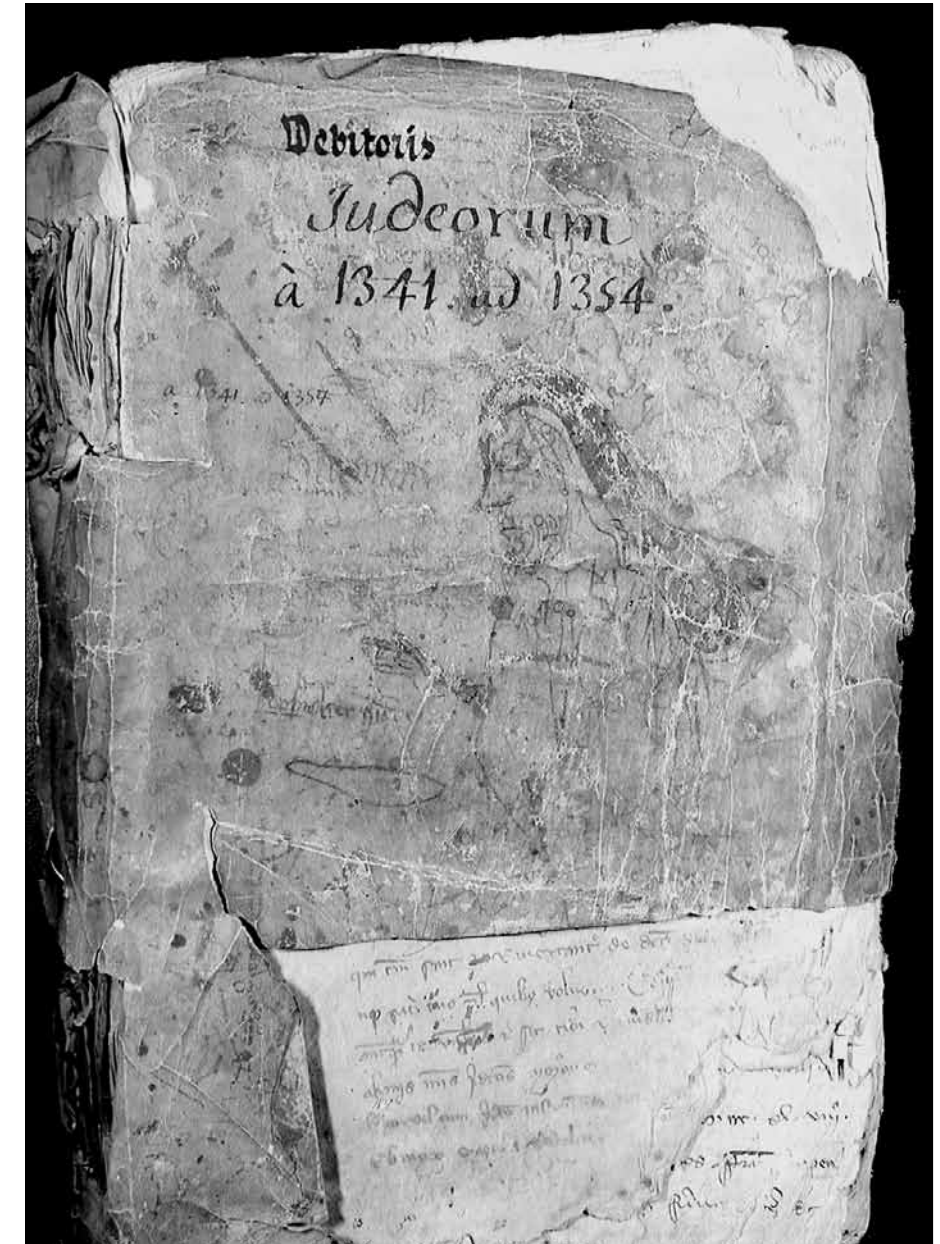
Les penes que es demanen per incompliment són de 5 o 10 sous (només en 5 documents, el 26,3%). Quan la pena és de 5 sous, es tracta de quantitats menors (40, 39 i 25 sbt) que quan la pena és de 10 sous (50 i 86 sbt).

Conclusions

L'anàlisi de les dades del registre ens permeten arribar a les següents conclusions:

1. Si ens fixem en el darrer *Liber Judeorum*, Vic continuava sent un centre econòmic, i el radi d'acció dels jueus vigatans s'estenia a l'actual comarca d'Osona, al sud del Ripollès i a la diòcesi de Girona. En canvi, Cabrera quedava a la zona més marginal de l'òrbita dels jueus de Vic. Amb el Registre, podem documentar una major activitat dels jueus de Vic al Cabrerès, on el crèdit jueu també havia penetrat. El mateix volum permet localitzar l'activitat de vigatans cristians com a prestadors: entre altres prestadors a la zona que trobem al mateix registre i en el mateix període, tenim a Ponç de Parra o a Ferrer d'Abadal, de Vic. En aquest treball hem tractat el préstec al Cabrerès a partir del darrer llibre de jueus (de 463 documents entre 1341 i 1348, n'hi ha 7 del Cabrerès —sense que aparegui San t Julià de Cabrera—, que suposen un 1,5% del total) i del Registre (20 documents entre 1345 i 1348), però els *Libri Judeorum* del segle XIII i principis del XIV també documenten l'activitat creditícia jueva al terme de Cabrera.¹⁹

19. A Santa Maria de Corcó, 11 préstecs: Ferrer Ramon de Pa(...) deu 141 sbd a Llobell Cerç (1255, ACF-5, f. 241v); Jaume de Guàrdia i la seva dona Ermessenda deuen 45 sbd a Astruc de Mallorca (1256, ACF-5, f. 249v); Joan de Granollers de Vic i el seu fill Francesc, rector Santa Maria Corcó, deuen 120 sbt a Bonjueu (1272, ACF-4585, f. 7v); Bernat Girona i la seva dona Beatriu deuen quatre quarteres de forment a Eretó (1279, ACF-4586, f. 58r); Francesc de Granollers, rector de Santa Maria de Corcó, i la seva mare Berenguera deuen 40 sbt a Astruc d'Hispania (1285, ACF-4588, f. 34r); (...) de Roure i filla Guillema de Surriba deuen 24 sbt a Bonmacip (1286, ACF-4589, f. 1v); Arnau de Carboners deu 100 sbt a Astruc David (1289, ACF-4590, f. 1r); Arnau de Carboners i la seva dona Brunissenda deuen 100 sbt de nou a Astruc David (1289, ACF-4590, f. 3r); un total de 15 deutors, habitants de Sant Pere de Roda, Sant Miquel de la Guàrdia i Santa Maria de Corcó, deuen una quantitat que no s'especifica a Bonmacip (document inacabat,

Coberta del darrer *Liber Judeorum* (1341-1354).

2. Es tracta de crèdits amb les mateixes característiques que els registrats als *Libri Judeorum*: els pagesos són els que demanen més préstecs, de quantitats baixes i a curt termini (préstecs de consum), tot i que, a diferència dels documents dels llibres de jueus, no trobem diferents classes socials; es tracta de deutes lligats al cicle agrari; no hi ha préstec en espècie; els prestadors són membres de la família Vidal, que monopolitza el préstec a la ciutat de Vic i incorporen els gendres al negoci, són prestadors habituals que actuen durant molts anys i són els que mouen més diners. Una diferència important és que mentre el Registre utilitza la fórmula del 20%, als *Judeorum* l'interès havia baixat espectacularment (fins i tot quan ens consta que el lucre és menor, s'utilitza la fórmula). La dificultat de cobrar els diners prestats i el lucre també són una constant.
3. En relació amb aquest punt, podem constatar que l'activitat dels jueus de Vic no era immòbil a la zona urbana. L'origen de la comunitat jueva de Vic el trobem en l'activitat itinerant de jueus de Barcelona i de Girona que actuaren puntualment a Vic, desplaçant-se fins a la vila que oferia oportunitats de negoci fins que arribà un punt que s'hi establiren. Un cop establerts, els jueus de Vic no es tanquen a la vila, sinó que els documentem puntualment en altres poblacions, com Moià. Aquesta mobilitat també la trobem a mitjan segle XIV, amb el desplaçament de jueus vigatans al Cabrerès, utilitzant una via de comunicació important.²⁰

Annex documental

1

1345, gener 31

Bernat de Puigdeniu, de Santa Maria de Corcó, deu a Jucef Vidal 30 sous i 6 diners, que tornarà en dos terminis: 10 s 6 d per Pasqua, i 20 s per Sant Pere el mes de juny.

1290, ACF-4590, f. 12r); Ramon de Vall i la seva dona Elisenda deuen 28 sbt a Astruc David (1292, ACF-4590, f. 40v); Pere de Parra deu 100 sbt a Bonmacip (1296, ACF-4591, f. 30r).

A Sant Bartomeu Ssegorgues, 3 préstecs: Guerau de Vilar i la seva dona Ramona deuen 25 sbt a Astruc de Manresa (1272, ACF-4585, f. 13v); Pere Duran deu 10 saumades de *lignorum* a Jucef de Mallorca (1287, ACF-4589, f. 10r); Pere de Tresserra deu 7 sbt a Jucef de Mallorca (1291, ACF-4590, f. 23v).

A Sant Julià de Cabrera, 2 préstecs: Pere Cigar deu 41 sbt a (...) (1289, ACF-4590, f. 2v); Guillem de Caselles deu 25 sbt a Vidal Jucef (1300 ACF-4592, f. 16r).

A Sant Llorenç Dosmunts, 1 préstec: Arnau ces Clopers deu 61 sbt a Vidal Jucef, (1296, ACF-4591, f. 31v-32r).

20. Stephen P. Bensch estudia la relació entre la comunitat jueva de Girona i la població rural d'Amer, a tan sols 25 km de distància, que suposava un punt d'accés als mercats del crèdit de la vall i pobles propers, la gent dels pobles del voltant van a Amer. El paper dels jueus gironins com a prestadors no tenien competència i l'autor suggereix, referint-se al segle XIII, que «els prestadors jueus solien sortir en busca de nous clients fora de les seves comunitats per integrar-se dins les noves xarxes rurals de crèdit en un moment d'augment de circulació de moneda», prestadors itinerants que no es limiten a actuar a la població on estan establerts, sinó que es mouen arreu a mesura que el crèdit penetrava més profundament al món rural. BENSCH, Stephen. «La projecció regional del call de Girona al segle tretze: Una visió des d'Amer i Castelló d'Empúries». A: *Temps i Espais de la Girona Jueva. Actes del Simposi Internacional celebrat a Girona, 23-25 de març de 2009*. Girona: Patronat Call de Girona, 2011, p. 231-242.

ABEV, AVV, Comtatosona/12, f. 1v-2r. Instrument amb forat a la part inferior del f. 1v. Al final del document, precedit de calderó, anotació que indica que es va cancel·lar el 9 de gener de 1346.

2

1345, març 14

Jaume de Bosc i el seu fill Jaume, de Sant Julià de Cabrera, deuen a Salomó Vidal, jueu de Vic, 50 sbt, que tornaran per Pentecostès, sota pena de 10 sous.

ABEV, AVV, Comtatosona/12, f. 8v. Al marge esquerre, «cancel·latam est»; al final del document, precedit de calderó, anotació que indica que es va cancel·lar el 29 de setembre de 1345.

3

1345, juliol 30

Salomó Vidal reconeix estar plenament satisfet dels deutes de Guillem de Bruquer i la seva dona Maria, de Sant Bartomeu Ssegorgues.

ABEV, AVV, Comtatosona/12, f. 20 r.

4

1345, setembre 5

Bartomeu d'Artigues, de Sant Julià de Cabrera, deu a Astruc Mercadell, jueu de Vic, 24 sbt, que tornarà de diumenge en un mes. S'estableix fiador a Bartomeu d'Artigues, colteller de Vic, a qui el deutor promet servir indemne.

ABEV, AVV, Comtatosona/12, f. 24r. Al marge esquerre, «cancel·latam est»; al final del document, precedit de calderó, anotació que indica que es va cancel·lar el 16 d'octubre de 1345.

5

1345, setembre 5

Jaume de Bosc, de Sant Julià de Cabrera, deu a Salomó Vidal, jueu de Vic, 25 sbt que resten del deute demanat per ell i el seu pare Jaume al mateix jueu juntament amb Benvenist Rossell, jueu de Vic, que tornarà per Sant Andreu, sota pena de 5 sous.

ABEV, AVV, Comtatosona/12, f. 25 r-v. Al marge esquerre, «cancel·latam est»; al final del document, precedit de calderó, anotació que indica que es va cancel·lar el 17 de març de 1346.

6

1346, març 4

Arnau de Boixó, de Sant Llorenç Dosmunts, deu a Salomó Vidal, jueu de Vic, 20 sbt, que tornarà diumenge vinent.

ABEV, AVV, Comtatosona/12, f. 32r.

7

1346, juliol 7

Guillem de Bruguer, de Sant Bartomeu Sesgorgues, deu a Salomó Vidal, jueu de Vic, 42 sbt, que tornarà per la festa de l'aparició del senyor.

ABEV, AVV, Comtatosona/12, f. 40v. Al marge esquerre, «cancel·latam est»; al final del document, precedit de calderó, anotació que indica que es va cancel·lar el 13 de gener de 1347.

8

1346, maig 29. Lloc de Carboneres.

Jaume d'Olzinella, vicari de Vic i Osona pel senyor rei, i Bernat de Palou, batlle del terme de Cabrera pel noble vescomte, han rebut les lletres que Bartomeu de Sant Hilari, de la parròquia de Corcó, en les quals reconeix deure a Astruc Vidal, jueu de Vic, 33 sbt que tornarà amb el lucre de quatre diners per lliura al mes (document de febrer de 1344 pel notari públic de Vic Bernat Mateu). L'esmentat Bartomeu havia de donar el deute i el lucre en un termini de vint dies, segons un document donat a Vic el 15 de maig de 1346.

ABEV, AVV, Comtatosona/12, f. 36v-37v.

9

1346, setembre 15

Arnau de Serramala i la seva dona Berenguera, de Sant Julià de Cabrera, deuen a Salomó Vidal, jueu de Vic, 86 sbt, que tornaran per Santa Maria d'agost, sota pena de 10 sous.

ABEV, AVV, Comtatosona/12, f. 47r. Al marge esquerre, dibuix d'una mà amb el dit índex assenyalant l'instrument, i «cancel·latam est»; al final del document, precedit de calderó, anotació que indica que es va cancel·lar el 12 d'octubre de 1347.

10

1346, setembre 15

Bartomeu Armentera, de Santa Maria de Corcó, i Pere de Maserata inferior, de Sant Bartomeu Sesgorgues, deuen a Astruc Mercadell, jueu de Vic, 60 sbt, que tornaran per Nadal, sota pena de 5 sous.

ABEV, AVV, Comtatosona/12, f. 47r-v. Al marge esquerre, «cancel·latam est»; al final del document, precedit de calderó, anotació que indica que es va cancel·lar el 29 de desembre de 1346.

11

1346, setembre 13

Astruc Vidal reconeix a Bartomeu de Sant Hilari i al seu gendre Pere, de Santa Maria de Corcó [...].

ABEV, AVV, Comtatosona/12, f. 48r. Document inacabat. Al marge esquerre: VI dr.

12

1347, agost 13

Arnau de Bertrana, de Santa Maria de Corcó, deu a Jucef Vidal, jueu de Vic, 71 sbt, que tornarà per Tots Sants, a raó de 4 diners per lliura.

ABEV, AVV, Comtatosona/12, f. 71r. Al marge esquerre, «cancel·latam est»; al final del document, precedit de calderó, anotació que indica que es va cancel·lar el 17 de novembre de 1347.

13

1347, agost 13

Guillem de Bruguer, de Sant Bartomeu Sesgorgues, del terme del castell de Cabrera, deu a Salomó Vidal, jueu de Vic, 160 sbt, que tornarà per Nadal a raó de 4 diners per lliura mensual. S'estableix com a fiador Joan de Tarrats, de Corcó, Pere de Vila i Romeu de Maserata, de Sant Bartomeu.

ABEV, AVV, Comtatosona/12, f. 71v-72r.

14

1347, agost 30

Arnau de Puigbernat, del terme del castell de Cabrera, deu a Jucef Vidal, jueu de Vic, 120 sbt, que tornarà per Nadal a raó de 4 diners per lliura. S'estableixen els fiadors Arnau d'Argerons, del mateix terme, i Pere de Puigbernat, forner del forn de Montcada, de la ciutat de Vic.

ABEV, AVV, Comtatosona/12, f. 73v. Al marge esquerre, «cancel·latam est»; al final del document, precedit de calderó, anotació que indica que es va cancel·lar el 22 d'agost de 1348.

15

1347, setembre 1

Bartomeu de Boixó, de Santa Maria de Corcó, deu a Salomó Vidal, jueu de Vic, 40 sbt, que tornarà per la festa de la circumcisió, sota pena de 5 sous. S'estableix com a fiador Galceran de Puigdaurat.

ABEV, AVV, Comtatosona/12, f. 74r. Al marge esquerre, «cancel·latam est»; al final del document, precedit de calderó, anotació que indica que es va cancel·lar el 1 de gener de 1348.

16

1347, setembre 14

Guerau de Puigdaurat, de Santa Maria de Corcó, deu a Jucef Vidal 60 sbt, que tornarà per Nadal. S'estableixen com a fiadors Bernat de Feu superior i Pere de Comadaret.

ABEV, AVV, Comtatosona/12, f. 75v. Al marge esquerre, «cancel·latam est»; al final del document, precedit de calderó, anotació que indica que es va cancel·lar el 22 de gener de 1348.

17

1347, octubre 15

Bartomeu Armentera i Bernat Oller, de Santa Maria de Corcó, deuen a Salomó Vidal, jueu de Vic, 39 sbt que tornaran per la festa de la circumcisió, sota pena de 5 sous.

ABEV, AVV, Comtatosona/12, f. 78r. Al marge esquerre, dibuix d'una mà amb el dit índex assenyalant l'instrument, i «cancelatam est»; al final del document, precedit de calderó, anotació que indica que es va cancel·lar el 27 d'octubre de 1347; Benvenist Rossell, procurador que actua en nom de Salomó Vidal.

18

1347, agost 27

Guillem ses Comes, el seu fill Pere, Bernat Martí i la seva dona, Guillema, de Santa Maria de Corcó, deuen a Salomó Vidal, jueu de Vic, 6 lliures que tornaran el proper mes d'agost, a raó de 4 diners per lliura per mes. S'estableixen els fiadors Arnau de Puigbernat, de Corcó, i Arnau de Serramala, de Sant Julià de Cabrera.

ABEV, AVV, Comtatosona/12, f. 79r.

19

1347, desembre 15

Guillem de Bruguer, de Sant Bartomeu Ssegorgues, deu a Salomó Vidal, jueu de Vic, 14 lliures que tornarà per la festivitat de Santa Maria d'agost. S'estableix el fiador Pere de Camps, de la mateixa parròquia.

ABEV, AVV, Comtatosona/12, f. 83v.

20

1348, març 20

Arnau de Serramala i la seva dona Berenguera, de Sant Julià de Cabrera, deuen a Benvenist Rossell, jueu de Vic, 39 sbt que tornaran per santa Maria d'agost.

ABEV, AVV, Comtatosona/12, f. 90v. Al marge esquerre, dibuix d'una mà amb el dit índex assenyalant l'instrument.

21

1348, març 20

Arnau de Serramala i la seva dona Berenguera [de Sant Julià de Cabrera] deuen a Salomó Vidal, jueu de Vic, 18 sbt, que tornaran per Santa Maria d'agost.

ABEV, AVV, Comtatosona/12, f. 91r.